

Son Muhalifin İzinde: Yeryüzünün Son “Göksel Muhalifi” Hz. Muhammed (sav)

Mehmet Hayri KIRBAŞOĞLU*

On the Footprint of Last Opponent: Prophet Muhammad
(pbuh) the Last Celestial Opponent of the World

Citation/©: Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri, (2018). On the Footprint of Last Opponent: Prophet Muhammad (pbuh) the Last Celestial Opponent of the World, Milel ve Nihal, 15 (2), 34-49.

Abstract: Opposition has stated a prophetic method as regards itself. The views of political power that is become blunt in the subjects such as right, truth and, justice over time, must be shaken by this prophetic opposition method. To get position/location next to right and truth against to the status quo patterns and established systems/orders for modern day virtuosos is the most important inheritance/heritage, which must be appropriated. Prophet Muhammad (pbuh) is the last celestial opponent that history witnessed. To follow in this last opponent’s footprint is the most obvious sign for carrying this prophetic heritage.

Keywords: opposition, political power, Prophet Muhammad, celestial opponent.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi [hayrikirbasoglu@hotmail.com]

Atıf/©: Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri, (2018). Son Muhalifin İzinde: Yeryüzünün Son "Göksel Muhalifi" Hz. Muhammed (sav), Milet ve Nihal, 15 (2), 34-49.

Öz: Muhalefet özü itibarıyla peygamberane bir usulü ifade etmektedir. İktidarın hak, hakikat ve adalet konularında zamanla körelen bakışları bu peygamberane muhalefet usulü ile sarsılmalıdır. Kurulu düzenler ve statükocu yapılarla karşı hak ve hakikat yanında konumlanmak, günümüz erdemlileri için sahiplenilmesi gereken en önemli nübüvvet mirasıdır. Tarihin gördüğü son göksel muhalif Hz. Muhammed'dir. Bu son muhalifin izinden gitmek, söz konusu nübüvvet mirasının yüklenmenin en açık işaretidir.

Anahtar Kelimeler: muhalefet, iktidar, Hz. Muhammed, göksel muhalif.

Hayat reddetmek demektir.

Her şeyi kabul eden, lavabo deliğinden fazlasını yaşıyor olamaz.

Amélie Nothomb - "Les Catilinaires"

"Lâ...", *Direnış felsefesinin "muhalefet" şifresi.* M.H.K.

Giriş

"Din ve Muhalefet" başlığı anlamlıdır; özellikle de semavi/İbrahimî dinlerin¹ en önemli, ama buna mukabil müntesipleri tarafından en fazla ayaklar altına alınan yönüne dikkatleri çektiği için anlamlıdır. Elbette bu kadar önem arz eden bir konunun kavramsal çerçevesinin geçiştirilemeyecek kadar hassasiyet arz ettiğini belirtmeye gerek yoktur. Ancak burada muhalefet kavramıyla ilgili tanımları değerlendiren yeni bir tanım denemesi yapmak bizim amacımıza pek hizmet etmeyecektir. Dolayısıyla işe önce "muhalefet" kavramından - ne anlaşıldığını² ya da anlaşılması gerektiğini değil - bizim ne anladığımızı belirtmekle başlamak uygun ve yeterli olacaktır.

Sözü uzatmadan "muhalefet"i, hem İslami öğretiye, insani değerlere, vicdani kanaatlere aykırı her tür inanç, düşünce ve eylem karşısında, hem de fiziki dünyadaki istenmeyen durumlar karşısında (i) olumsuzlama, (ii) tepki, (iii) değiştirme tavrı ve çabası olarak gördüğümüzü söyleyebiliriz. Elbette söylemeye dahi gerek

¹ Bundan sonra "din" kelimesi yer yer Yahudi ve Hıristiyan geleneğini de kapsayacak şekilde özellikle İslam için kullanılacaktır.

² TDK Sözlüğüne göre 1. Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumu, aykırılık. "Gizlice muhalefete kalktı mı dikkat etmeliyiz." O. S. Orhon. 2. Karşı görüşte, tutumda olan kimseler topluluğu. 3. Demokraside iktidarın dışında olan parti veya partiler".

yoktur ki bu muhalefetin olmazsa olmaz unsuru, muhalefet madal-yonunun öteki yüzü “eleştiri”dir.

Dinlerin var oluş sebeplerinin başında yeryüzündeki her türlü “münker/kötülük” karşısında tavır alışın yattığı söylenebilir. Bu anlamda metafizik planda cansız eşyaya tapınma şeklindeki putpe-restlikten, insanlara tapınmaya, haksız yere cana kıymaktan başkalarının kazancına haksız yere göz dikmeye, insanlara baskı ve zulüm yapmaktan onları köleleştirmeye, kula kul olmaya, kısaca insana ve tabiata karşı her gelişmeye ya da Roger Garaudy’nin deyişiyile “gezegeni ve insanlığı yok oluşa götüren bütün süreçlere” münkerin tezahürleri olarak bakmak mümkündür. Bütün peygamberler gibi Muhammed aleyhisselam da bu süreçlere kendi dönemi-nin şartları çerçevesinde müdahale etmekle görevlendirilmiştir; bu bakımdan onun da misyonu diğer peygamberlerin misyonundan özünde farklı değildir. Mamafih son peygamber olarak onun mis-yonunu ve son mesaj olarak da Kur’an’ı göz önüne alarak, Muham-med aleyhisselam’ın küresel ölçekte ve ebedi nitelikteki “son muhalif” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Peygamberler Geleneğinin Mottosu: “Kral Çıplak!”

Bu açıdan dinlerin bütün zaman ve mekânlarda bütün “münkerât”a karşı tavır alış anlamına geldiğini, bu tavır alışın da üç semavi din özelinde detaylara girmeksizin kabaca “On Emir”³ şeklinde özetle-nebileceğini söylemek mümkündür. İşte dinler başta on emirde ifa-desini bulan temel esaslar olmak üzere, öğretilerine aykırı olgu ve süreçlerin egemen olduğu statükolara karşı “kral çıplak!” haykırışı, ardından bir tavır alış, bir protesto hatta bir başkaldırı şeklinde tezahür etmişlerdir. Bu tavır alışın tarihteki son örneği olarak Mekke oligarşisine ve bu oligarşinin kontrolündeki Mekke şirk toplumsal düzenine karşı bir itiraz, bir tavır alış ve bir direniş, yani mevcut statükoya “muhalefet” olarak Hz. Peygamber Kur’an’ın rehberli-ğinde tarih sahnesine çıkan son “göksel muhalif” olmuştur.

Bu noktada İslam’ın bir muhalefet olarak ortaya çıktığı husu-sunu, İslami öğretinin tarihsel gelişim sürecinde adım adım izlemek mümkün olduğu gibi, bu süreç tamamlandıktan sonra İslami öğre-tinin özeti haline gelen “Lâ ilâhe İllallah” formülünde de açıkça gör-mek mümkündür. Formülün “Lâ (hayır!, yoktur!)” şeklinde başlamasının sembolik anlamı bile, İslam’ın özündeki muhalefet

³ Çıkış, 20:1-17; En’âm, 151-153 ve başka yerlerde.

unsurunu açıkça gözler önüne sermektedir. Üstelik bu “hayır!” sadece metafizik alanla sınırlı kalmamış ve toplumdaki siyasi, ekonomik ve sosyal bütün “münkerât”ı kapsayacak şekilde genişlemiş ve nihayetinde kapsamlı bir “toplumsal muhalefet” haline gelmiştir.

Aynı zamanda “dini” nitelik arz eden “ahlâk”ın temelde “yasaklara” dayandığına – mesela Hz. Musa’ya verilen on emrin sekizinin yasaklardan oluştuğuna – dair Aliya İzzetbegoviç’in tespitini⁴ de bu bağlamda “muhalefet” kavramıyla irtibatlı olarak okumak yanlış olmayacaktır.

Hz. Peygamber’in İslam adına gerçekleştirdiği bu muhalefet Mekke müşrikleriyle de sınırlı kalmamış ve Hz. İsa’nın Ferisileri ve Yahudi din adamlarının temsil ettiği statüko dinine olan ağır eleştirisine benzer bir yaklaşımla Medine Yahudilerini de kapsamına almıştır.

Önce Hz. İsa’nın Allah adına sert muhalefetini ve sıkı sistem eleştirisini görelim:

“Vay halinize dinsel yorumcular ve Ferisiler. İkiyüzlüler! Göklerin hükümlerini insanların yüzüne kapatıyorsunuz. Kendiniz girmiyorsunuz, girmek isteyenleri de bırakmıyorsunuz.

Vay halinize dinsel yorumcular ve Ferisiler. İkiyüzlüler! Denizde karada dolaşarak tek kişiyi olsun yolunuza çekmek için didiniyorsunuz. Bunu sağlayınca da onu kendinizden iki kat cehennem çocuğu durumuna düşürüyorsunuz.

Vay halinize dinsel yorumcular ve Ferisiler. İkiyüzlüler! Nainenin, anasonun, kimyonun ondallığını ödersiniz. Ama ruhsal yasanın üstün önem taşıyan konularını ihmal edersiniz. Adaleti, acımayı, içten bağlılığı... Asıl ondalık vermeyi ihmal etmeden bunları yerine getirmeniz gerekirdi. Ey kör kılavuzlar! Sudan sivrisineği süzer ayırır, öte yandan da deveyi yutarsınız.

Vay halinize dinsel yorumcular ve Ferisiler. İkiyüzlüler! Bardağın, çanağın dışını temizlersiniz, oysa bunların içi soygunculukla, bencil isteklerle doludur. Kör Ferisi! İlk bardağın içini temizle ki, dışı da temizlenmiş olsun.

Vay halinize dinsel yorumcular ve Ferisiler. İkiyüzlüler! Siz badanalı gömütlere benziyorsunuz. Bunlar dıştan parlak gö-

⁴ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, İstanbul, 2004, s. 190.

rünür, ama içleri ölü kemikleriyle ve her tür iğrençlikle doludur. Sizler de bunlar gibi dıştan insanlara doğru görünürsünüz, ama içten ikiye bölünmüş ve kötülükle dolusunuz.”

“Sizi yılanlar, engerekler soyu! Cehennem yargısından nasıl kaçıp kurtulacaksınız? İşte bu nedenle size peygamberler, bilginler, eğitimciler gönderiyorum. Bunların içinden bazılarını öldüreceksiniz ve çarmıha çakacaksınız. Yine bazılarını sinagoglarınızda kamçılacaksınız, kentten kente onlara saldıracaksınız. Böylece, yeryüzünde akıtılan her doğru kişinin kanı elinize bulaşmış olacak...” (Matta, 23: 13-15, 23-28, 33-35)⁵

Kur’an’da da Yahudilere yönelik benzer eleştiriler söz konusudur:

“Siz başkalarına iyiliği emrediyor da kendinizi unutup musunuz? Üstelik bir de [Kutsal] Kitabı okuyorsunuz! Hiç mi aklınızı kullanmıyorsunuz?” (Bakara, 44)

“Nerede olursa olsun onlar, Allah’ın ve (mü’min) insanların güvencesi olmadıkça zillete mahkûmdurlar. Onlar Allah’ın gazabına uğramışlar ve aşağılanma onların kaderi olmuştur. Bunun sebebi ise Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleri, isyan edip (Allah’ın koyduğu) sınırları çiğnemeleri idi.” (Âli İmrân, 112)

“Ey iman edenler! [Bilin ki] Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yerler ve Allah’ın yolundan alkoyarlar. İşte [bu yolla] elde ettikleri altın ve gümüşü biriktirip saklayarak Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları feci bir azapla müjdele.” (Tevbe, 34).

Statükoyla Üç İlişki Biçimi

Mamafih İslam’ın ve peygamberinin Mekke oligarşisi ve Medine’deki Ehl-i Kitap ile olan ilişkisinin özünde muhalefet ve eleştiri ilişkisi olduğunu söylemek yanlış değilse de, bu muhalefet her şeye değil sadece yanlış ve kötü olana yönelik olup iyi ve doğru olanı kapsamamaktadır.

Dikkatlice incelenecek olursa, Kur’an vahyinin gerek Mekke gerek Medine döneminde mevcut statükolarla ilişkisinin üç farklı biçimde ortaya çıktığı görülecektir: (i) kesin ret, (ii) kesin kabul, (iii) değiştirme ve dönüştürme. Nitekim mesela İslam’ın kurucu ilkeleri olan tevhit, ahiret inancı, nübüvvet, vahiy gibi alanlarda, bu esaslara

⁵ <https://atillafikriergun.wordpress.com/2011/01/27/mahallenin-ferisileri/>.

ters düşen bütün Cahiliye inanç, düşünce ve uygulamaları kesin bir biçimde reddedilmiş ve bunlara karşı uzlaşmaz bir tavır takınılmışken, İslami değerlere aykırı olmayan ve adaleti gerçekleştirmeye hizmet ettiği için onaylanan "diyet" uygulaması Cahiliye dönemindeki şekliyle aynen muhafaza edilmiştir. Hac gibi uygulamalarda ise İslami ilkelere aykırı görünen –mesela çıplak tavaf etmek gibi– unsurlarda değişikliğe gidilmiş, ama Arafat vakfesi, tavaf ve say gibi temel rükunlar aynen muhafaza edilmiştir. Vahyin Cahiliye statükosu ile ilişkisindeki bu üç tarz-ı siyaset, muhalefet ve eleştirinin müspet–menfi her şeye değil sadece menfi olana/münkerâta yönelik olduğu söylenebilir. Ama yine de İslam'ın muhalefet ve eleştiri damarının, bu öğretiyeye şekil veren en temel dinamiği olduğu ortadadır.

Dünyayı Kurtaracak Olan İtaatsizliktir

Bu cümle Erich Fromm'un *İtaatsizlik Üzerine* adlı eserinin ana fikri sayılır. Buradaki itaatsizlik R. Garaudy'nin dikkat çektiği "gezegeni ve insanlığı yok oluşa götüren süreçler"e yönelik bir itaatsizliktir. "İtaatsizlik" konusundaki bu espriyi Kur'an'da yakalamak hiç de zor değildir. Zira Kur'an İslam peygamberine, İslam'ın mesajına aykırı inanç, düşünce ve davranışlar ya da daha genel bir ifadeyle, İslam'a aykırı dünya görüşleri ve sahipleri ile olan ilişkisinde vurguyu açık bir biçimde itaatsizlik üzerine yapar. Nitekim birçok ayette "itaat etme (Lâ tu'ti)" diye başlayan talimatlar dikkatlerden kaçmamaktadır⁶. Benzer şekilde "tâbî olma, izleme, uyma (Lâ tet-tebi)"⁷ ya da "yüz çevir (a'rıd)"⁸ şeklindeki yoğun talimatlar da aslında "toplumsal eleştiri" ya da "protesto" ve "boykot" kültürünün İslam'a pek de yabancı olmadığını, hatta özellikle vurgulamayı hak edecek kadar önemli olduğunun bir göstergesi sayılabilir.

Ahlak İsyanı veya İsyan Ahlakı Olarak İslam

Dinlerin ve sonuncusu olan İslam'ın zuhur ettiği şartlara ve bu şartlar karşısında takındığı tavra bakıldığında, işe önce ahlak eksenli bir toplumsal eleştiri ile başladığını, sonra da bu bozuk düzenin değiştirilmesi için inananları ahlâki bir başkaldırıya hazırladığını, biza-tihi Kur'ânî öğretinin gelişim sürecine bakarak çıkarmak zor olmasa

⁶ Mesela bk. En'âm, 116, Kehf, 28, Furkân, 52, Ahzâb, 1, 48, Kalem, 8, 10, İnsân, 24.

⁷ Mesela bk. Bakara, 120, 145, 168, 208, Mâide, 48-49, En'âm, 150, A'râf, 142, Sâd, 26, Şûrâ, 15, Câsiye, 18.

⁸ Mesela bk. Nisa, 63, 81, En'âm, 68, 106, A'râf, 199.

gerektir. Ancak tamamen ahlâki değerlere dayalı bu başkaldırının rastgele, kontrolsüz ve ilkesiz anarşik bir muhalefetten ziyade, eleştirdiği düzene egemen olan değerlere alternatif oluşturan yeni değerlerinin güdümünde ve kontrolündeki bir başkaldırı ya da meydan okuma olduğunu da vurgulamak gerekir. Bunu hem Kur'an'da, hem Hz. Peygamber'in hayatında hem de en son ve çağdaş bir örnek olarak A. İzzetbegoviç'in Bosna mücadelesi esnasında söylediği "Biz de zalimlerden olursak, zulme karşı savaşmamızın bir anlamı kalmaz. Kitaba uyacağız !" sözünde müşahhas olarak görmek mümkündür.

Tekrar vurgulayalım ki, muhalefet elbette her şeye kategorik olarak karşı çıkmak anlamına gelmemektedir. O yüzden muhalefet, dalkavukluk ve husumet arasındaki farkı gözden kaçırmamak gerekir. Nitekim "muhalefet" (doğruya doğru, eğriye eğri) anlamına gelirken, "dalkavukluk" (doğruya doğru, eğriye de doğru) demek, "husumet" ise (doğruya yanlış, eğriye de yanlış) anlamına gelmektedir. Zaten Kur'an'da birçok yerde Müslümanların özellikleri anlatılırken sadece münker (kötülük)lere karşı tavır aldıklarından değil, aynı zamanda maruf (iyilik)lere destek olduklarından dem vurulması, ortada kuru bir muhalefetin ve müzmin bir eleştirinin değil, yanlışlara odaklanan ama doğrulara da tam destek veren bir yaklaşımın – el-emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehyu ani'l-münker – önerildiğini göstermektedir.

Dinlerin özellikle de İslam'ın "şerre köstek" anlamındaki bu muhalefetinin, kıyamete kadar devam edecek olan – tıpkı sürekli devrim kavramı gibi – sürekli muhalefet, daha doğrusu "ebedi muhalefet" olarak nitelendirilmesi de yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla yeryüzünde insanoğlunun varlığı devam ettiği sürece İslam'ın da varlığını sürdüreceği göz önüne alındığında, bu muhalefetin geçici değil kalıcı, yöresel değil küresel, sınırlı değil kapsamlı bir yeryüzü projesi olarak daima insanlığın ümit ve güven kaynağı olmaya adaydır. R. Garaudy'nin diğer dinlerden ziyade özellikle İslam'ı, insanlığın önündeki – potansiyel – yegâne "kurtuluş adacığı" olarak nitelemesi, bu dinin (dikey olarak) zamanı ve (yatay olarak) mekânı kuşatıcılığından kaynaklanmaktadır.

Kuru Muhalefet Değil Alternatif Çözüm Önerileri

Muhalefet kavramı bilhassa ülkemizde yaygın olan kısır politik muhalefet ile karıştırılmamalıdır. Aksine dinler her eleştiri yanında alternatif bir öneri ile gelmişlerdir. Nitekim mesela Kur'an küfre karşı

iman, şirke karşı tevhit, nifaka karşı ihlas, öldürmeye karşı canı koruma (can güvenliği), hırsızlığa karşı emek, tefeciliğe karşı ticaret (mülkiyetin korunması), biriktirmeye (kenz) karşı tasadduk (infak), zulme karşı adalet, baskıcılığa karşı direniş, tek adamcılık, saltanat ve despotizme karşı katılımcılık (şûrâ), köleliğe karşı özgürlük, yalana karşı doğruluk, zinaya karşı evlilik, ırk ve cinsiyet ayrımcılığına karşı eşitlik, israfa karşı iktisat, cimriliğe karşı cömertlik, bencilliğe karşı diğerkâmlık, "habais"e karşı "tayyibât" vb. tekliflerini sunmuştur.

İslam sosyo-ekonomik bir toplumsal model olduğu kadar, hatta ondan da önce ve öncelikli olarak bir "değerler manzumesi" ve bu değerlerin egemenliği ilkesi (nomokrasi) dir. "İslam'ın kurucu metni Kur'an" tarafından belirlenen bu değerlerin hayata geçirilmesi yolunda ilk uygulamalı tecrübe "İslam'ın kurucu tecrübesi" olan nebevi model aracılığıyla sergilenmiş ve tutarlı bir biçimde Hz. Peygamber'in vefatına değin sürdürülmüştür. Ancak onun vefatını takip eden zaman diliminde bu değerlerin egemenliği zayıflamış ve bu tutarlılık giderek gücünü yitirmiş, dahası sık sık bir "karşı devrim"e dönüşmüştür. Bu bakımdan İslam muhalefet ve eleştiri olarak ortaya çıkmış olsa da, iktidara gelen her devrimci hareketin çok geçmeden statükoculuğa evrilmesi gibi, zaman içerisinde oluşan karşı devrimlerin ürünü olan statükocu/resmi-sivil İslamlara karşı da İslam'ın bir iç muhalefet/eleştiri odağı olarak yeniden ortaya çıktığını da görmek mümkündür. Bu durumun başarılı bir biçimde teorisini yapan ise İran'ın çağdaş entelektüeli Ali Şeriatî'den başkası değildir. Dine Karşı Din adlı kitapçığın başlığında özetlenen kavramsallaştırması, aslında İslam'ın kendi iç muhalefet ve eleştirisinin çağımızdaki en başarılı örneklerinden sayılır. A. Şeriatî'den önce Cemaleddin Afgani ile başlayıp Muhammed İkbâl ve Mehmet Akif ile devam eden ve günümüze kadar gelen muhalif ve eleştirel İslam entelektüelleri geleneği, karşı devrime maruz kalmış olan İslami öğretiyi tekrar asli haline ve rolüne kavuşturma çabalarının ürünüdür.

İktidar Bozar Mutlak İktidar Mutlaka Bozar

İslam'ın zuhurundan kısa bir süre sonra ortaya çıkan ve günümüzde de varlığını hala sürdürmekte olan bu "karşı devrim" süreçleri karşısında İslam'ın bilhassa politik alanda kurumsal bir yapı olarak örgütlenmesinin zorunlu olup olmadığı meselesi de kendisini dayatmaktadır. Gerek tarihsel tecrübe, gerekse çağdaş deneyimler, İslami hareketlerin iktidara gelmeden önce de, ama özellikle

İktidara geldikten sonra yozlaşma ve dejenerasyon süreçlerinden yakasını kurtaramadığını gözler önüne sermektedir. Bu durumun son örneğini ise İslam'ı uygulama ve İslamilik iddiasındaki birçok İslam ülkesinde görmek mümkündür. Nitekim onlardan biri olan ülkemizde hemen her gün bir yenisini duymaya alıştığımız “dindar, muhafazakâr” İslami çevrelere yönelik siyasi ve ekonomik yolsuzluk, yozlaşma ve çürümüşlük itham ve iddialarının ardı arkasının kesilmemesi fevkalade endişe vericidir. Bütün bunlar ise başlıkta ifadesini bulan bir olguya işaret etmekte ve Müslümanların da –bütün İslamilik ve dindarlık iddialarının aksine- bu olgunun istisnası olmadığına açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Gelinen bu noktada, yeryüzündeki her türlü kötülükle mücadele projesi olarak dinlerin ve özellikle İslam'ın misyonunu ifa etmesinin aracı olan Müslümanların, birçok İslam ülkesinde “İktidarda” iken sergiledikleri performans hiç de iç açıcı ve yüz ağartıcı olmadığından, bu projenin ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte “muhalafet” olarak misyonunu yerine getirip getiremeyeceği hususunun tartışılması zamanı da gelmiş görünmektedir. Gerçekten de önemli olan “dindar(!)” ama “yozlaşmış” kişi ve grupların ya da siyasi partilerin iktidara gelmesi değil de “dini değerlerinin egemenliği” ise, bunun gerçekleşmesi için iktidarın bozucu etkilerinden uzak kalarak toplumsal sivil bir muhalafet odağı olarak ta iktidarlara yön vermek pekâlâ mümkün olabilir. Bu açıdan dinlerine gönül vermiş gerçek dindarların, iktidara gelmeksizin ve dolayısıyla iktidarın bozucu etkilerine maruz kalma riski taşımaksızın, baskı gurupları aracılığıyla muhalafet yaparak ta iktidarlara yön vermenin imkânı üzerinde düşünmelerinin zamanı gelmiştir.

E. Fromm terminolojisiyle “itaatsizlik” sadece ulusal ölçekte değil bölgesel ve küresel ölçekte de etkili olmak durumundadır. Zira hem dünya düzeninin mevcut dengesiz ve kararsız yapısı, hem bu yapı içerisinde uluslararası ilişkilerin karmaşıklığı ve belirsizliği hem de siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerde uluslararası yapıların giderek etkisini arttırması, öte yandan ulusal, bölgesel ve küresel gelişmelerin iç içe geçmiş olması karşısında mantıken her üç ölçekte eş zamanlı bir eylem planı gerekli, hatta zorunlu hale gelmekte, bu gereklilik ve zorunluluk kendisini dayatmaktadır. Bu dayatmanın ayrıca aciliyet arz ettiğini ise –gezegeni ve insanlığı bekleyen yok oluş süreçlerinin baş döndürücü hızlara erişmiş olması karşısında– ayrıca belirtmeye gerek yoktur.

Dolayısıyla dinlerin ve özellikle de İslam'ın dünyadaki olumsuz ve fevkalade tehlikeli gelişmeleri göz önüne alarak, gelecek perspektiflerini artık kendi müminlerini de açacak şekilde, ulusal ve bölgesel ölçekleri aşarak belirlemesi, daha da ileri giderek hedef büyütmesi ve küresel ölçekli hedeflere yönelmesi bir zorunluluk halini almış durumdadır. Batı'da R. Graudy'den Doğu'da Hasan Hanefi'ye, bu zorunluluğun bilincinde olan günümüz İslam entelektüelleri –maalesef ne çağdaş ulema ne de klasik/geleneksel ulema (hoca, imam, şeyh⁹, vaiz, müftü, bilumum din adamları) bu denklemde yerini alamamıştır– bütün yazılarında artık İslami öğretinin hedef büyüterek küresel kriz alanlarına el atması, bu alanlarda öncü rolü oynaması gerektiğini ısrarla ve sabırla vurgulamaktadırlar. Ancak ulema sınıfının bu konuda aktif rol almak şöyle dursun, gezegeni ve insanlığı nasıl bir geleceğin beklediğinin farkında olduklarını dahi söylemek mümkün değildir. Gerçeklikten büyük ölçüde kopmuş olan çağdaş İslam ulemasının durumun vehametinin farkında olmadığına en açık göstergesi ise, onların İslam üzerine ürettikleri içerisinde, geçmişte söylenenleri aşır küresel krizler alanına ilişkin olanların yok denecek düzeyde olması, gezegeni ve insanlığı yok oluşa götüren süreçler konusunda söz söyleme iddiasında olanların bir elin parmaklarını dahi aşamamasıdır. Bu üzücü durumun ortaya çıkmasında cesaret, donanım ve vizyon eksikliğinin önemli rolü olsa da, asıl eksiklik ulema sınıfının başta İslam olmak üzere dinlerin “küresel muhalefet” seferberliğine önderlik etme görevinin (kozmetik “hilafet”) onların lügatinde kendisine yer bulamamasıdır. Dolayısıyla bu varoluşsal meselede “ulema” sınıfından ciddi bir beklenti içerisine girmek çok da gerçekçi olmasa gerektir. Daha gerçekçi olan ise ulemadan ve din adamları sınıfından çözüm yolunda katkı beklemek yerine, onların çözüm süreçlerini engellememesine ve tıkamamasına razı olmak ve bununla yetinmektir.

Tersyüz Edilmesi Gereken Bir Olgu: “Pasif İyi Aktif Kötünün En Büyük Destekçisidir”

Ancak bu konuda sorumlu olan sadece ulema sınıfı değildir. Ulema sınıfının ve yöneticilerin yanında genel halk kitlelerinin de yer aldığı “toplum”larda, bu üç ölçekli “itaatsizlik” seferberliğinin önündeki en büyük engellerden birisi, bizatihi toplumlardaki “iyiler”den

⁹ Arap dünyasında “doktora” sı olmayan geleneksel ulemaya verilen unvan.

kaynaklanmaktadır. Zira yeryüzünde karar alıcıların ve “yönetenler”in sayısal olarak toplam dünya nüfusunun yüzde % 1-2 oranına bile erişmediği günümüzde geriye kalan % 98-99 “yönetilenler” ezici çoğunluklarına rağmen, ulusal, bölgesel ve küresel gelişmelerde belirleyici olmaktan hayli uzak durumdadırlar. Bunun sebebi açıkça görüldüğü gibi sayısal olarak azınlık olmaları değil, bilakis ezici çoğunluğa sahip olmalarına rağmen pasif, yönemsiz, bilinçsiz ve örgütsüz olmalarıdır. Bir anlamda yeryüzünde her üç ölçekte de ezici çoğunluğa sahip olan “yönetilenler” ve iyimser bir yaklaşımla bu çoğunluğun da çoğunluğunu oluşturan “iyiler”in dünyada olup bitenler karşısında seyirci kalmaları veya olumsuz gelişmeleri pasif kabullenişleri, “kötü”nün güç kaynağını oluşturmaktadır. Kendilerinin kötülük yapmadığı ya da kötülüğü desteklemediği şeklindeki yanılsamalarının ise onların “pasif iyi aktif kötünün en büyük destekçisidir” gerçeğini görememelerinden ya da görmezden gelmelerinden kaynaklandığı ortadadır. Zira aklen, vicdanen, ahlaken ve dinen, birey ve toplum, söyledikleri kadar söylemediklerinden de, yaptıkları kadar yapmadıklarından da sorumludurlar.

Tam da bu noktada Sünni dünyada, Sünni hadis koleksiyonlarında yer alan konuyla yakından ilgili birtakım rivayetlerin bile pek farkına varılmadığı görülmektedir. Mesela isnadı sağlam olduğu söylenen, ancak içerik olarak o kadar emin olmanın hayli zor olduğu “Aramızda salih(iyi)ler olduğu halde yine de helak olur muyuz/helak edilir miyiz?” mealindeki rivayetler¹⁰ –güvenilirlik meselesi bir yana– iyilerin kötülerin egemenliğine boyun eğmesinin İslami öğretinin ruhuna ve lafzına aykırı olduğuna dair derin bir bilincin oluşmasına pek yol açamamış görünmektedir.

Dini Yeryüzü Mazlumlarının Protesto Çılgılığı Haline Getirmek

M. İkbâl’in, kitabı *Das Kapital* için “Cebrailsiz Kutsal Kitap”, kendisi için de “Cebrailsiz peygamber” dediği Marx’ın¹¹, “din afyondur” sözüne yönelik eleştirilere ilişkin olarak “Hegel’in *Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* adlı yapıtının giriş kısmında bu cümlelerin de yer aldığı ilgili paragrafı aktararak bu eleştiriye cevap sadedinde şöyle denmektedir:

¹⁰ http://hadithportal.com/index.php?show=hadith&h_id=5259&sharh=1711&book=31.

¹¹ <http://www.adilmedya.com/cebrailsiz-peygamber-karl-marx/>.

"Dinsel sıkıntı hem gerçek sıkıntılarının bir dışı vurumu hem de gerçek sıkıntılara karşı bir protestodur. Din ruhsuz bir dünyanın ruhu olduğu gibi ıstırap içindeki yaratığın feryadı ve kalpsiz bir dünyanın kalbidir. Din halkın afyonudur" Marx'ın bugüne kadar son cümlesi alıntılanıp, diğer tarafları kırılan din tanımı işte budur. Marx, gerçek dini anlatırken, mevcut durumlara bir protesto, ruhsuz ve kalpsiz bir dünyaya kalp ve mazlumun içli bir çıığıdır der. Kilisenin ve ruhban sınıfının kitleleri karanlığa ve cehalete teslim eden din anlayışına ise 'afyon' der. Marx'ın "Burjuvazi; dinî şevki, tanrısal coşkunlukları bencil hesapların buzlu sularında boğdu" ifadeleri de, egemenlerin elindeki afyon din ve ezilenlerin elindeki gerçek din anlayışını ortaya koyuyordu".¹²

O halde yeryüzü muhalefeti olarak dinlerin ve özellikle de İslam'ın bu ve gelecek yüzyıllardaki misyonu sadece ezilen mazlumların "çıığı olmak"la da sınırlı olamaz; bilakis bu başlangıcın ardından bu çıığı duymak istemeyenlere karşı küresel ölçekte bir toplumsal "protesto hareketi"ne de dönüşmek zorundadır. Bu ise, tekrar vurgulayalım ki, sadece tek tek her bir dinin mensuplarının – Müslümanlar, Hıristiyanlar ya da Yahudilerin– üstesinden gelemeyeceği, dolayısıyla pratik gerekliliklerden dolayı dinlerin işbirliği ile ancak bir ölçüde gerçekleştirilebilecek bir misyondur. Bu misyonun istenen düzeyde gerçekleşmesi ve dünyadaki her türlü kötü gidişata "dur" diyebilecek güce erişmesi, ancak ve ancak dini, ideolojik, etnik, cinsiyet ve sınıf gibi kimliklerin üstüne çıkarak gezegenin ve insanlığın yok oluşuna yol açacak bütün gelişmelere "hayır" diyerek küresel bir "Erdemliler Seferberliği" ile mümkün olabilecektir. Bu küresel misyonu gerekçelendirme ve temellendirme konusunda her kesimin ittifak halinde olması zorunluluğu da olmamalıdır. Bilakis her birey, grup veya toplum kendi perspektifinden yola çıkarak bu temellendirmeyi kendi kültürel kodlarına uygun olarak yerine getirebilmelidir. Bu ise "çoğulculuk" prensibinin yeryüzünün iyileri tarafından – en azından – pratik mülahazalarla içselleştirilmesini de gerektirecektir ki, bunu gerçekleştirebilmesi için hem teorisinin (pronesis) yapılması hem de ümit verici nitelikte uygulamalı örneklerinin (praksis) ortaya konması şarttır.

Ütopik gibi görünen bu yaklaşıma dair birtakım denemelerin varlığı pasif iyinin aktif kötü karşısından harekete geçmesini sağlamada önemli bir motivasyon kaynağı olacaktır. Burada önerilen

¹² <http://www.adilmedya.com/cebrailsiz-peygamber-karl-marx/>.

perspektife oldukça yakın, rastgele seçilmiş bir örnek olarak “Direniş Teolojisi” girişimini¹³, aynı adla yayımlanmış bazı eserleri dikkatlere sunmak mümkündür. Keza Latin Amerika “Kurtuluş Teolojisi” ve bu adla yazılmış eserler¹⁴ ya da Arapça olarak “Lahûtu’t-Tahrîr” konusundaki yazılar¹⁵, küreselleşmeye karşı alternatif küreselleşme teklifleri¹⁶ ve benzerleri farklı bölgelerde ama aynı yöndeki kıpırdanışlar olarak değerlendirilebilir. Hatta daha da ileri giden iyimserler bir ütopya olan “Küresel Sivil Toplum” bilincinin fiiliyata dökülmek üzere olduğundan ve mevcut küreselleşmeye karşı dünya halklarının uyanışından dahi söz edebilmektedir.¹⁷

Dini olanla olmayanın harmanlandığı bu tür gelişmeler genel hedefleri açısından bakıldığında dinlerin ve özellikle de İslam’ın var oluş amacına aykırı görünmemektedir. Bir anlamda bu küresel egemenlerin hegemonya, baskı, istila, sömürü, savaş, işgal ve katliamlarına karşı –dini, ideolojisi ve kimliği ne olursa olsun– herkes için özgürlük ve adalet isteyen bir ahlak ve vicdan hareketi olarak da tanımlanabilir.¹⁸ Bu ise zaten dinlerin yeryüzünde gerçekleştirmek istediği hedeflerin farklı kesimler tarafından da farklı gerekçelerle benimsenmiş olduğunu gösterir.

Dinler: Çift Yönlü Muhalefet

Buraya kadar anlatılanlardan, yeryüzündeki her türlü olumsuz gelişmeye karşı bir protesto, bir toplumsal eleştiri ve bir muhalefet kaynağı olarak dinlerin, bir vicdan seferberliğinin önemli bileşenlerinden olma özelliğini hala koruduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Bir anlamda bu dışa yönelik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Öte yandan dinlerin ve özellikle de İslam geleneğinin başlangıçtaki saflığını koruyup sürdürebildiği dönemler oldukça nadir olduğundan, sık sık içe dönük bir muhalefet ve öz eleştiri çabası halini de alabilmiştir.

¹³ <http://www.theologyofresistance.org/introduction>.

¹⁴ <https://www.ayrintiyayinlari.com.tr/kitap/kurtulus-teolojisi/391>.

¹⁵ <https://platform.almanhal.com/Files/2/88692>.

¹⁶ <http://www.alarabnews.com/alshaab/GIF/21-02-2003/a22.htm> (هل جاء عصر عالمية المعارضة الكونية ضد عولمة الحرب والطغيان أخيراً؟ = Nihayet Savaş ve Saldırganlık Küreselleşmesine Karşı Muhalefet Küreselleşmesi Çağı Geldi mi?).

¹⁷ <http://www.alarabnews.com/alshaab/GIF/21-02-2003/a22.htm>.

¹⁸ <http://www.alarabnews.com/alshaab/GIF/21-02-2003/a22.htm>.

İslam’ın ilk asırlarında “muhalafet” nosyonuna dair öğretici ve yöreklendirici örnekler az da olsa mevcuttur. Nitekim sahabe neslinden Hz. Ali, Ammar b. Yâsir ve Ebu Zerr gibi toplumun alt kesimlerinden gelenlerin genel olarak toplumsal dejenerasyon ve özel olarak da yönetimdeki yolsuzluk ve haksızlıklar karşısında tavizsiz bir “muhalif ve eleştirel” tavır takındıkları malum olduğu gibi, daha sonraki nesillerde el-Hasan el-Basri ile çevresinden Amr b. Ubeyd ve Vâsıl b. Atâ yanında Ebu Hanife gibi hepsi de Emevi yönetimi karşısında muhalefeti görev bilenler, Mâlik b. Enes gibi Abbasi iktidarına mesafeli duranlar da olmuştur. Ortada teorisiyle pratiğiyle birtakım örnekler bulunmasına rağmen bu şahsiyetlerin izledikleri çizgi geliştirilerek bir gelenek ve model haline getirilememiştir. Hariciler ve Mutezile geleneklerinde politik ve toplumsal muhalafet damarı güçlü olmasına rağmen –mesela Câhız’ın Emevileri ağır eleştirilere tâbi tuttuğu Benu Ümeyye Risalesi’nde¹⁹ olduğu gibi– ilkinin bu konuda şiddete başvurma yoluna gitmesi, ikincisinin ise Sünnilik karşısında gerilemesi yüzünden, “muhalafet ve eleştiri” kültüründen ziyade “itaat, konformizm ve statükoculuk” kültürü yaygınlaşmış ve egemen paradigma haline gelmiştir. İşte İslam dünyasında bugün sayısal çoğunluğa rağmen “iyi”nin sayısal olarak azınlık durumundaki “kötü”nün tahakkümüne boyun eğmesinde bu kültürel kırılma ve sapmanın da önemli bir rolü vardır.

Herhangi bir öğretilerdeki milimetrik bir sapmanın asırlar içerisinde nasıl dev boyutlara varabildiğini görmek için sadece çağdaş Sünni gelenekteki- aslında temeli de olmayan– “İslam’ın Beş şartı” ile Mutezile’deki “Beş Esas (el-Usulu’l-hamse)” arasındaki bir mukayese bile yeterince aydınlatıcı olacaktır:

İslam’ın Beş Şartı (Sünnilik):	Beş Esas (Mutezile) :
1. Kelime-i Şahadet/Tevhit	1. Tevhit
2. Namaz	2. Adalet
3. Oruç	3. Emr-i Ma’ruf ve Nehy-i Munker
4. Zekat	4. el-Menzile beyne’l-Menzileteyn
5. Hac	5. el-Va’du ve’l-Vaîd

Açıkça görüldüğü gibi bu iki paradigmanda ortak olan “tevhit” dışında, Sünni listede toplumsal ahlâk ve toplumsal eleştiri ile ilgili herhangi bir ifade yer almazken, Mutezili listede geriye kalan dört maddenin neredeyse tamamı toplumsal ahlâk ve toplumsal eleştiri için zemin oluşturu niteliktedir.

¹⁹ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/780/10002.pdf>.

İslami öğretinin, onu ayakta tutan iskeletinde, özellikle de omurgasında geçmiş asırlarda ortaya çıkmış ve yanlış kaynamış “kırık” ve “çıkıklar”ı düzeltip eklemleri yerine oturtma amacıyla son bir-iki yüzyılda çağdaş İslam düşünürlerinin sergiledikleri çabanın bir bakıma geleceğe yönelik paradigmatik bir kırılma ve kaydırma olarak okunması da yanlış olmayacaktır.

İslam sadece Sünnilikten ibaret değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır. Günümüzde de durum farklı değildir. Ancak çağın krizlerine ve meydan okumalarına yönelik sözü olan bir İslam tasavvurunun yeniden inşası, geçmişin tarihsel şartlarının ürünü olan bu paradigmatların bir yandan yeniden gözden geçirilmesini, öte yandan İslam geleneğinin temel bileşenlerinin (Sünnilik, Şiilik, Mutezile, Zeydiyye ve İbadiyye) ayrım yapmadan bir bütün olarak ele alınmasını ve bu bileşenlerden bugüne ışık tutacak unsurların uyarlanarak bugüne taşınmasını gerekli kılmaktadır. İslam’a ve İslam geleneğine olan bakış açılarımızın genişletilip mikro düzeyden makro düzeye nakledilmesi de yeterli olmayıp, aynı adımların çağdaş birikim için de atılması gerekir ki, bu amaçla Garaudy’nin uyarısı istikametinde –İslam geleneğine olduğu gibi– Batı ve Batı geleneğine de eleştirel olarak yaklaşmak gerektiği unutulmamalıdır.

Sonuç

İnsanlığın ve gezegenin geleceğini teminat altına almak için neler yapılması gerektiği sorusunun cevabını aramak amacıyla, hem “bizim” kendi geleneğimize hem de “öteki” geleneklere başvururken dini, ideolojik, siyasi, sınıfsal, etnik ve cinsiyet ayrımlarını bir tarafa bırakarak, sadece evrensel ahlâki ortak paydadana hareketle küresel bir seferberlik başlatma amacına odaklanmak şarttır. Bunu gerçekleştirenken, A. İzzetbegoviç’in “İslam benim için güzel ve asil olan her şeyin diğer adıdır” şeklinde özetlediği yaklaşımın ilham kaynağı olması da aynı şekilde şarttır. Aksi takdirde, dinlerin ve ideolojilerin üstünlük iddialarıyla kendi aralarında çekiştiği bir dünyada –en azından şimdilik geçici olarak bu iddiaları paranteze almak suretiyle– gezegeni ve insanlığı sahil-i selamete çıkaracak bir “muhalefet” seferberliği ve bu seferberliği yürütecek bir “erdemliler bloğu” oluşturmak da olmazsa olmaz bir şarttır. Bu tabloyu hayata geçirmek için işe önce kendimizi değiştirmekle başlamamız ve bu süreçte sürekli olarak şu soruyu kendimize sormamız gerektiğini ise asla unutmamak gerekir:

Acaba bu değişimi göze almadan ve gerçekleştirmeden “dünya her gün yeniden kurulur, İslam da bu değişimde yerini alır” diyebileceğimiz miyiz? Cevabın “Lâ (hayır)” olmaması dua ve niyazıyla.

Kaynakça

- İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu ve Batı Arasında İslam*, İstanbul, 2004.
<https://atillafikriergun.wordpress.com/2011/01/27/mahallenin-ferisileri/>
http://hadithportal.com/index.php?show=hadith&h_id=5259&sharh=1711&book=31.
<http://www.adilmedya.com/cebrailsiz-peygamber-karl-marx/>
<http://www.adilmedya.com/cebrailsiz-peygamber-karl-marx/>
<http://www.theologyofresistance.org/introduction>
<https://www.ayrintiyayinlari.com.tr/kitap/kurtulus-teolojisi/391>
<https://platform.almanhal.com/Files/2/88692>;
<http://www.alarabnews.com/alshaab/GIF/21-02-2003/a22.htm> (هل جاء عصر (عالمية المعارضة الكونية ضد عولمة الحرب والطغيان أخيراً؟ = Nihayet Savaş ve Saldırganlık Küreselleşmesine Karşı Muhalefet Küreselleşmesi Çağı Geldi mi?)
<http://www.alarabnews.com/alshaab/GIF/21-02-2003/a22.htm>.
<http://www.alarabnews.com/alshaab/GIF/21-02-2003/a22.htm>
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/780/10002.pdf>.

